

Eskualdungeoaren aldaketak Ipar Euskal Herrian (1900 - 1970)

Piarres Larzabalek

Lau oinarri hartuz eta horien gora-beherak azalduz, ikertuko ditugu azken mende erdi huntan, eskualdungeoak izan dituen aldaketak. Lau oinarri horiek dira: politika, erlisionea, kultura, ekonomia.

AMALAUEKO GERLA AINTZIN

«*Euskaldun fedeun*», bi hitz horietan da orduko eskualdungeoaren mamia. Urte hetan, gerla zen Frantzian, gobernua eta Elizaren artean. 1905 garren urtean, gobernua jabetu zen Elizaren ontasunez. Nahasketak gertatu ziren gure herri gehienetan. Eskualdun politika eta Elizgizonek bat egin zuten, gobernuaren kontra. Gobernua jazarri ere zen, ordu batez, gure mintzairari, eskuarazko katixima eta predikuak debekatuz. Orduko apezpiku-apezek eta Eskual Herriko buruzagi gehienek, gogor egin zioten gobernuari, berdenboran zerbitzaten zituztela: Fedea, Elizaren eskubideak eta eskuara.

Eskualdungeoaren hausteko, gobernuak gure herritan ezarri zituen enplegatu erdaldun asko eta gehienak... gorriak (Eskoletako erriente, mugetako guarda eta bertze).

Bertzalde, arrotzeria asi zen sartzen eskual lurretan... Udatia-rrak, itsas hegian... Aragonesak Maulen.

Gure gaztetarik ainitz Ameriketarat joaiten zen. Aberasturik, Ameriketarik itzultzen zirenak, agertzen ziren askotan, «radical» deitu diruzale gorrasten alderdiko.

Eskuara zen ibiltzen familietan, Elizan. Norbaitentzat «Frantsesa» zela erriaten zen, adieraziz bezala, ez zela gure nazione berekoa... Eskual goi-kulturako burulantzale batzu ari ziren beren sailari, bereziki mintzaira ikertzeari.

Eskual-ekonomistarik ez zen. Hitz laburrez, eskualdungoaren beiratzailleak ziren «xuriak» eta eskualdungoaren etsaiak «gorriak»... Xuriak ziren elizatiar eta «eskuintiar»... Gorriak, aldiz, Elizatik bazter eta «eskertiar».

BI GERLEN ARTEAN

Bi gerlen arte deitzen dugu, 1918-1939 arteko garaia. Garai hortan, eskualdungoak ezagutu du erreberritze bat. Erreberritze hori, bi hitzetan da: *Eskual Herriaren alde*.

Urte hetan, ez da gehiago Eliz eta gobernu-arteko borrokarik. Borroka da diruzale ta langileriaren artean. Girixtinoak ba dira bi alderditan. Gehiago ahatik, diruzaleen alderdian. Orduan sortzen da *Aintzina* agerkaria.

Aintzinatarrek ateratzen dute eskual-politika berri bat. Eskatzen dute Eskual Herriarentzat legedi berezi bat. Eskual Herriari nahi dute Frantziari josia, bainan bere nortasuna errespetatuko duten lege berezi batzuen jabe. Aintzina-tiarretan ba da gizon orotarik: Eskuintiar, erdiko ala ezkertiar.

Goi-kulturazalek, 1928an sortu zuten *Gure Herria* agerkaria. Hau, beti agertzen da. Hunen inguruan, Eskualdun buru-lanzalek, lan ederra egin dute.

Orduan ere, bereziki haur eta ikasle gaztetan, *Eskualtzaleen-Biltzarra* batasunak, eskual azia erein izan du.

Nola ez aipa ere, Eskualdun teatrolari, dantzari, kantari eta holakoek atzarri duten eskual-giroa.

Garai huntan oraino, eskual ekonomistarik ez da azaldu.

Bertzalde, frantses politika-alderditan sartu buruzagiak, bozkatzeko gehienetan, hitzemaiten zuten zerbaiteginen zutela Eskual Herriaren alde.

Horien guzien gatik, itxuraz segurik, eskualdungoaren atxikimendua beheratu zen garai hortan. Zergatik ote?

Zeren-eta, Eskual Herria, Eskualdunetz gutiagotu baitzen, eta arrotzez gehiagotu. Anitz eskualdun gazte urrunduz ziren Eskual-Herrietik, bizitzeko lanaren ondotik. Anitz arrotz aldiz Eskual Herriat sartu, diru egiteko edo diru egina gozatzeko.

Zeren-eta, bizitzeko beharrek eta, zirritu guzietarik sartu erdaldunkeriak, pozoinatu eta baztertu baitzuten eskualdungoa.

Zeren-eta, Eliz-gizon asko lotsatu baitziren, ikusiz herri-gizonenez zoin guti lagunduak ziren eskualdungoaren alderako obrantzetan.

Zeren-eta, bai erdaldunek bai eta ere erdera zakiten zombait eskualdunek, burlatzen baitzituzten eta gaizotzat ekartzen, erdara guti edo batere ez zakiten eskualdunak. (Pentsa «Ganix da Makai» eta holatsuko konplimenduari.)

Zeren-eta, betidanik jende apalak gorakoeri baitira jarraikitzen. Gorakoen jakintza, heien diru eta karguak ziren usu, eskualdungoari guti edo deus zorrik gabekoak. Zergatik beraz, bizkarrean har, bizi mailan goratzeko deus balio ez zuen eskualdungoaren karga? Karga hori ez ote zen, «handiek» beren ganik baztertu zama bat, «ttipien» sorbalda gainean ezartzen zutena, haukien obeki menperatzeko?

OGOI-TA-AMASEIEKO GERLA

Hego-aldekoen ogoi-ta-amaseieko gerlak zer ekarri ote dio iparaldeko eskualdungoari? Astatapenean, kalte... Luzarat, asko.

Iparaldeko eskualdunentzat, gerla hori, ordu gaxtoan asi zen.

Bozetako borroka izigarri baten ondotik, ezkertiarrek, Léon Blum buru, Frantzia-gobernuko giderren jabe sartu ziren.

Ipar-Eskualdunek, nombre handian, eskuintarri, buru zutela Ibarregaray, zioten boza emana ...Fededunak beldur ziren ez ote zituzten ezkertiarrek, eskola girixtinoak, errotik kenduko. Jendea kezkan zagon, Parisen eta hiri handitan gertatzen ziren nahasketak ikusiz.

Bertzalde, ez da ahanzi behar, mugaz eta jenden arteko hartu-emanaz, Ipar Eskual Herria, askoz josiago zela Naparroari, bertze iru probintzietan baino.

Azkenekotz, ogoi-ta-amaseiko gerlan Hendaiako muga trebesatu zuten lehen iheslariak, Lapurtarri inprexio arras hitsa egin zieten. Gehienak ziren «gorritarik». Gutik zuten eskuara mintzaten. Ukailuak altxatuz zituzten jendeak agurtzen. Sotana bat ikusi orduko, hari jestuz, tiroka ziren lotzen. Mihiz eta moldez, arruntak eta ausartak ziren askotan agertzen. Heien jokabidea kaltegarria izan zen euskotar-alderdiarentzat.

Ondotik etorri ziren euskotar zintzoek ainitz pekatu zuten lehen iheslari horien gatik. Ahatik emeki, ipar-eskualdunek bobeki ezagutu zituzten euskotarrak eta haukien gorabeherak.

Euskotar ainitz, batzu denbora gutirako, bertzeak luzarako, kokatu ziren ipar-alderdian eta bereziki Lapurdin. Horieri esker, asko sailetan, eskualdunagoak odol berri bat bildu zuen.

1939-45 EKO GERLA ONDOAN

Amalaueko gerlan, burrustaka zen ixuri eskual odola. Baina Frantziak gerla irabazi zuen. Gure gerlari hoiak, zernai medeila eta pentxione bildu zuten eta frantsesgoari itsutuki josi ziren. Heientzat Frantzia zen munduko nazione azkarrena argiena, lehena eta... eterna.

Arras bertzerik izan zen 1939-45 eko gerlaren ondotik. Zafaldi on bat harturik, halere Frantzia atera zen irabazdunen lerroan. Baina Frantzia bat kraskatua, duda-mudetetan sartua.

Frantziaren peko ziren koloniak, mugitzen asi ziren Berengintasuna eskatuz. Ipar Euskual Herrian ere sortu zen nor-bera bere buruaren jabe izaiteko giro berezi bat.

Etcheverry-Antchart jauna, deputatu sartu zen Pariseko Deputatuen Ganberan eta liburuxka bat argitaratu zuen, eskatuz Eskual Herria destinkatua izan zadien, Pariseri loturik zaukaten lokaerietarik. Etcheverry-Aintchart jaunaren lege-saila ez zen onhartua izan, Deputatuen Ganberan.

Zonbait «Aintzina»-tar ere presentatu ziren, han eta hemen, bozka-partidetan. Hetaarik bat, Marc Legasse jauna, eskualdun anarkixta bezala. Boza pilixta bat ukan zuten. Marc Legasse jaunak, zonbait egunen presondegia bildu zuen.

Garai hortan, radioarekin telebixt erdarazkoa sartu zen gure ainitz etxetan. Arrotzak gehiagotu gure lurretan. Eskualdunak oraino gutiagotu. Haurren eskolarat igortzeko eginbidea legez goratu zuten, amalau urtetarik amaiseietarat. Eskualdunagoa agortuz zoan gehienen gogo-bihotzetan. Halere, eskualtzale multxo ttipi bat, sekulan baino suarkiago ari zen lanean eskualdunagoaren alde, bai liturgian, bai ekonomian, bai-eta edozoin idatzi eta folklore sailetan.

1960-eko urtearen inguruan, izigarriko saindamenduak gertatu dira Frantzian. Frantziak galdu ditu bere kolonietarik gehienak. Europa «bat» egitearen giroa zabaldu da. Nola egin Europa elgartu hori, eztabaidak sortu dira. Batzuek nahi zuten gaurko nazioen Europa, bestek ekonomiari behatuz zatituzkoa... Batzuek muga gabekoa, bestek mugaz arindua bakarrik.

Orduan muntatu da «Enbata» taldea. Enbata-tiarrek eskatzen dute Europa«bat», aberrien federalismoa daukana oinarritzat. Eskual probintzi elgartuak hor sartzen direlarik.

Enbata-tiarrek giro berri bat sortu dute Ipar-Euskual-Herrian... Gogor jokatzuz, ba bozkatzetan, ba bertze asko legunkerien kontra, kolpe bortitzak dituzte eman, bai eta ere... hartu.

ONDO SOLAS

Erran gabe doa, holako lan labur batean, ez ditazkela oro aipa. Orraztatze larri hunen azpian, asko batasun, agerkeri, eta gizonen eginkizun eta laguntzak ixilpean utzi ditugu.

Agertzerat eman duguna da, nola, azken mende huntan, Ipar Eskual Herriaren jokaera, izan zen josia Frantziako harat-hunateri.

Jokaera hortan, bi bide ikus ditazke. Batek du eskualdun goa, frantseserian urtzen eta suntsitzen. Bertzeak aldiz, eskualdun goa frantseseriatik deslotzen eta urruntzen.

Eskual Herriaren deskolonizatzea egiten da iru mailetan. Lehen mailan, «*Eskualdun fededun*», eskualdun goa da Elizaren eta frantses politikazaleen morroi. Bigarren mailan, «*Herriaren alde*», eskualdun goa da destinkatzen, Eliza eta frantses politikaren arrimetarik. Irugarren mailan, «*Euskualdun abertzale*», eskualdun goa da beregain jartzen, morroitzako lokarriak autsirik.

Eskual Herriaren deskolonizatze jokabidea, ez da izan beraz, gure arteko «handi» eta «ttipien» zoin-nausi borroka, baina partida izan da nork manatu Eskual Herriari, Parisek ala Eskualdunek. Frantsesetan ala Eskualdunetan, eskualdun goaren aldekoak ala kontrakoak, berdin izan dira nola ezkertiarretan ala eskuintiarretan.

Eskualdun goaren alderako guduka ez da beraz sozial guduka bat, baina politika guduka bat.

Eskualdunak ez direno izanen, hein batean bederen, beren politika-giderren jabe, eskualdun goa ahulduko da.

Bertalde ez da esperantza izaiterik Pariseko gobernuak deus ere eginen duela eskualdun goa salbatzeko, ez badira eskualdunak berak, horri buruz, leiatzen, samintzen, oldartzen.

Horra zer erakapen dauzkuten eman, mende hunen astapeneko urtetan, eskualdun goari buruz, erabili borrokak.

Piarres Larzabal.